

Prof. Dr. Sara SAYIN

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT METNİ YORUMUNDA 'NESNELLİK' SORUNU

Filoloji ve Alman Dili anabilim dallarının uğraş alanlarından biri de edebiyat metinleri. Edebiyat metinlerine kuramsal ve uygulamalı yaklaşımlar ise eskiden beri çok tartışmalı. Yalnız kuramcıların ve öğrencilerin ortak bir kuram ve yöntem benimsemediklerinden değil edebiyat metninin kendi yapısından ve özelliğinden kaynaklanmakta tartışmalar.

Bir fizik ya da matematik kuramını uygulayanların aldıkları sonuçlar - nesnel verilerden yola çıktıklarında - birbirleriyle örtüşükleri halde aynı edebiyat metninin farklı uygulamalarında farklı sonuçlar alınabileceği bir gerçek.

— Edebiyat metinlerindeki veriler ne dereceye kadar nesnel?

— Bizler, yani edebiyat metnini alımlayanlar, bu metni ne dereceye kadar nesnellik içinde değerlendirebiliyoruz ?

Bu sorulara yanıt arayan yalnız bizler değiliz, başka ülkelerde başka öğreticiler, ama yalnız öğreticiler değil, sınavdaki başarısızlıklarına nesnel kanıt gösterilmeyen öğrenciler de yanıt arıyor.

Birkaç örnek vermek istiyorum :

Almanya'da öğretmenlik stajını yapan bir öğretici, deneme dersinde işleyeceği bir şiirin doğru yorumunun nasıl olabileceğini şiirin yazarına, ünlü yazar Enzensberger'e sorar. Böyle bir sorunun temelinde, yanlış yapma, nesnel olamama kaygısı, ve nesnel yanıtı ancak yazarın kendisinin verebileceği inancı yatmaktadır¹.

1 Enzensberger, Hans Magnus : Ein bescheidener Vorschlag zum Schutz der Jugend vor den Erzeugnissen der Poesie, S. 150 : Text und Dialog, Norbert Heinze/Bernd Schurf Grundband, Düsseldorf, 82.

Aynı kaygıyı yalnız aday öğretici değil, deneyimli öğretmen de paylaşır. Bu kez lisede aynı yazarın başka bir şiirini yorumlayan bir edebiyat öğretmeni doğru yanıt alma amacıyla yazara başvurur². Derste büyük tartışmalar çıktığını, şiirdeki dünya görüşü, şiirle yazarın neyi dile getirdiği görüşünde anlaşma sağlanamadığını, kendisine göre tüm çabalara rağmen doğru yorumu ulaşamadıklarını Enzensberger'e yazar ve kendisinden doğru yanıtı bildirmesini bekler.

Üçüncü örnek de bir öğrenciyle ilgili³. Söz konusu gene Enzensberger'e ait bir şiir. Sınavda öğrencinin yorumuna, öğretmenin 'bu yorum doğru değil, şiiri açıklamıyor' gibi bir yanıt vermesi üzerine, öğrenci doğru yorumun ne olabileceğini gene yazardan sorar. Bir matemetik probleminde olduğu gibi tek ve doğru yanıt bekleyen ve bunu da en iyi yazarın kendisinin bileceğini sanan öğrencilere karşı yazar Enzensberger'in tutumu çok serttir. Onların şiir gibi çok nazık bir objeye, bir kareteci gibi yaklaştıklarını söyler. Görüşleriyle tamamen örtüştüğü yazar ve eleştirmen Susan Sonntag'ın edebiyat metninin bir fizik, bir kimya objesi gibi atomlar/parçalara ayrılamayacağı, bunlarla gerçeklik arasında bire bir denklemler kurulamayacağı görüşüne katılır⁴. Gene S. Sonntag'ın aynı yazısındaki görüşlerini benimseyerek bu tür yorumların edebiyat metninde hakikati içerdiği sanılan bir tür 'subtext', bir tür 'alt metin' aradıklarını ve metnin dilini, biçimini, etkisini göz ardı ettiklerini vurgular. Bu gibi yorumların -tıpkı endüstrinin havayı zehirlemesi gibi -zihinleri zehirlediğini, dünyamıza zarar verdiğini belirtir.

Enzensberger'e göre şiir yorumu 'zor' ile, öğreticinin 'tek doğru'ya yönlendirmesiyle gerçekleşecek bir uğraş değildir.

'Aynı metni on kişi okusa, on ayrı yorum çıkar ortaya. Herkes bilir bunu. Okurun sosyal ve ruhsal yapısı, beklentileri, ilgileri, o andaki ruhsal durumu gibi denetimi olanaksız pek çok öğe içerir okuma eylemi. Yani okumanın sonucu, metin tarafından belirlenmez, belirlenemez'.

---

2 a.y.g.

3 a.y.g.

4 a.y.g.

Okurun metni dilediği gibi okuyup yorumlamakta özgür olduğunu savunan Enzensberger, okuma'nın yönlendirilmeye karşı koyan bir eylem, 'anarşik bir eylem' olduğunu, yorumun, özellikle tek doğruyu amaçlayan yorumun böyle bir eylemi önleyeceğini belirtir⁵.

Yazar ve felsefeci Nermi Uygur'un görüşü de pek farklı değildir. 'Herkes kendince okur : anlar, anlamaz, sever, sevmez, etkilenir, etkilenmez, katkılanır, katkılanmaz. Herkesin okuması kendine. Her okuyuş kendine özgü bir okuyuş, her okuma biricik⁶'. Uygur okurundan kendi kitaplarında kendisinin görmediği 'gömüleri' bulup çıkarmasını, kendisinin, yani yazarın isteyip de açılmadığı ufuklara açılmasını bekler.

Görüldüğü gibi, her iki yazarın da okurlarından beklentileri, kendilerinin bu metinleri oluştururken duyduklarını, düşündüklerini dile getirmeleri değil. Her iki yazarın da 'doğru yorum' gibi bir kayguları yok.

Şimdi biz kendimize soruyoruz : Nermi Uygur, Enzensberger ve daha pek çok yazar ve kişi yorumu sadece okura bırakıyor diye, bizler de fakültelerde edebiyat metinlerinin yorumlarını öğrencilerin alımlarına mı bırakalım sadece ? Edebiyat metinlerinin yorumunda 'tek doğru' söz konusu olmasa bile, gene de öğrencilere bazı nesnel ölçütler verilmesi gerekmiyor mu ? Edebiyat metinleri ile uğraşan bölümlerin ne anlamı var ?

Ancak nesnel ölçütlerden, nesnel yaklaşımdan, ne anlıyoruz ? Nesnel yaklaşım, bir yandan kendi öznelliğini olabildiğince devre dışında bırakabilen, öte yandan, - konu edebiyat metinleri olduğuna göre - metnin nesnel verilerinden, metnin gerçekliğinden yola çıkarak bu verileri değerlendiren yaklaşımdır.

Şöyle de diyebiliriz : bir konunun, bir objenin nesnel yöntemlerle incelenebilmesi için o objenin de nesnel nitelikler taşıması ve bizlerin bu verilerin nesnelliğinden kuşku duymamamız gerek. Başka deyişle, bir yöntemin nesnel savında bulunup bulunmaması, o yöntemin uygulanacağı objenin niteliği ile doğrudan doğru-

5 a.y.g.

6 Uygur, Nermi 'Bunalımdan Yaşama Kültürü', S. 324.

ruya ilintili. Örneğin denizin, ırmağın -su'yu H_2O formülüne indirgeyen fizikçiler kimyacılar olmasa da- sürdürdükleri nesnel bir gerçeklikleri var.

Bizim konumuz olan edebiyat metinleri için de aynı şey geçerli mi? Edebiyat metinlerinde de bunları okuyup yorumlayanların dışında, onların varlığından bağımsız onların yorumlarıyla değişmeyen bir gerçeklikten söz edilebilir mi?

Bilindiği gibi, geleneksel edebiyat anlayışı buna evet demektedir. Bu anlayışa göre yazarın, yani metnin yaratıcısının metnin içine koyduğu 'anlam', okurla değişmeyen, temelde hep aynı kalan nesnel bir nitelik taşımaktadır. Bunun için de geleneksel edebiyat öğretiminde öğrenciye metnin 'anlam'ı ne, yazar da metinle ne demek istiyor gibi sorular sorulur. Yazara yönelik, yazarın metnin içine yerleştirdiği anlamı bulmaya yönelik bir uğraştır geleneksel edebiyat öğretimi. Ama çıkış noktası, edebiyat metninin nesnel bir gerçekliği olduğu, bunun da yazarın metne gizlediği anlamı içerdiği görüşüdür. Bu görüşe göre iyi bir okur, iyi bir edebiyat bilimcisi, iyi bir öğretici tarafından bu anlam ortaya çıkarılabilir. İyi bir okur her zaman, her yüzyılda, hangi ülkede yaşarsa yaşasın, edebiyat metnindeki o değişmez anlamı su yüzüne çıkarabilir. Çünkü edebiyat metni durağan bir metindir, anlam yükü değişmez.

Öte yandan bu yöntem okurdan kendi öznelliğinden sıyrılarak kendini içinde yaşadığı zaman ve mekandan soyutlayarak metne yaklaşmasını bekler. Durağan bir metin anlayışı ve nesnelikten ödün vermeyen bir okur beklentisi geleneksel edebiyat yaklaşımının vazgeçilmez önkoşullarıdır⁷.

20 inci yüzyılın başlarından bu yana, edebiyat bilimcilerinin bazılarının edebiyat metnlerinin nesnelliğine inançlarının devam ettiğini, ama bunun yazarın metne yüklediği anlamda odaklaşmadığı görüşünde birleştiğini görüyoruz. Bunlar yapısalcılar ve göstergebilimcilerdir. Yazarın metnin içine gizlediği anlam değil, metnin kendisine, metnin somut, nesnel verilerine eğilirler ve ancak böylece metin çözümlemesinin gerçekleştirilebileceğine inanırlar.

7 Krusche, Dietrich, Aufschluss, S. 19-20.

Okurun edebiyat metnine yaklaşımındaki nesnelliğin sorgulanması burada da söz konusu değildir.

1970 lerden sonra edebiyat metninin nesnel gerçekliğinin kendi başına, onu okuyan, alımlayan okur olmadan da var olup olamayacağı hakkında kuşklar başlar. Alımlama estetikçileri metnin yorumlanmasında okurun alımlama koşullarını devreye sokarlar. Alımlama estetikçilerinin diğer kuramcılardan en önemli farkları edebiyat metnini iletişim açısından ele almalarıdır. 'İletişim' kavramının temelinde ise iki insan, ya da iki obje arasında iletişim kurulabileceği görüşü yatar. Başka deyişle, sözkonusu edebiyat metni olduğuna göre geleneksel yaklaşımda olduğu gibi tek yönlü bir ileti - metnin anlamının okura iletilmesi - söz konusu değildir. Okur ve metin sürekli bir iletişim içindedirler. Amaç, bu iletişim sürecini - buna okuma süreci, ya da kısaca 'okuma' da diyoruz - incelemek, betimlemektir.

Geleneksel yaklaşımda olduğu gibi alımlama estetikçileri de edebiyat yapısının nesnel gerçekliği olduğu ve bunun yorumuna yansıdığı görüşündedirler. Gerçi edebiyat metninde hiç değişmeyen anlam, ya da tek doğru aranmaz artık. Ama metinde nesnel, okuru yönlendirici öğeler vardır ve bu öğeler bizim metne nesnel yaklaşmamızı sağlar⁸. Alımlama estetikçileri çift yönlü etkileşimden söz ederken, metnin okuru yönlendirmesi kadar, okurun da metne bir şeyler kattığını, okurun da iletişimde bir payı olduğunu kast ederler. Alımlama estetikçisi Iser'e göre okur açısından bu iletişimi metindeki belirlenmemiş alanlar sağlar. Okur bu alanları kendi birikimine, kendi alımlama önkoşullarına göre yorumlar⁹.

Iser'e göre edebiyat metni metiniçi dilsel, yapısal bağlantılar açısından nesnellik içerir. Okuruna bağımlı değildir. Öte yandan belirlenmemiş alanları okur her zaman kendi önbilgisine göre belirleyeceğinden, yani metne yaklaşımda öznellik tümüyle devre dışı bırakılamayacağından, edebiyat metni okura bağımlıdır, başka deyişle, edebiyat metnine yaklaşımda mutlak bir nesnellikten söz edilemez.

8 Bredella, Lothar : 'Die Struktur schüleraktivierender Methoden. Überlegungen zum Entwurf einer prozessorientierten Literaturdidaktik.' Praxis, 34 (1987) 3, 239.

9 Iser, Wolfgang, Rainer Warning, Rezeptionsaesthetik, S. 253-276.

Görüldüğü gibi gerek geleneksel edebiyat eleştirisi, gerek yapısalcılar ve göstergebilimciler, gerekse alımlama estetikçiler-aralarında bazı farklar olmasına karşın-edebiyat metninin genelde nesnellik içerdiği ve bu metne bir ölçüde de olsa nesnel yaklaşımın olanaklı olduğu görüşünü paylaşırlar. Hepsi modernist bir tutumla, edebiyat metninde nesnel verilerin var olduğu ve bu olguların az ya da çok da olsa nesnellik içeren bir yaklaşımla dile getirilebileceği görüşünde birleşirler.

Son yıllarda Amerika'da ve Avrupa'da bu modernist tutumu temelden eleştiren, edebiyat metnini ve okurun konumunu sorgulayan yeni bir yaklaşıma tanık olmaktayız. Bu yaklaşım okurun nesnel olabileceği savını tümüyle reddeder. Kuramcı Stanly Fish'e göre yalnız edebiyat metinlerine değil, hiç bir nesneye, hiç bir olguya nesnel yaklaşamayız. Nasıl algularımız farklı ise, örneğin nasıl yiyeceklerden herkes farklı tad alıyorsa, ama gene de her toplumun, ya da toplumun belli kesimlerinin alışkanlıkları, gelenek-görenekları ile bağıntılı olarak oluşan belli tad ölçütleri varsa, olguları da nesnel değil, toplumda ait olduğumuz kesimin ölçütlerine göre değerlendiririz. Başka deyişle, daha önceki edebiyat kuramcılarının varsaydığı gibi edebiyat metnindeki nesnel verilerden- nesnel verilerin var olduğunu varsaysak da- yola çıkmayız. Stanly Fish'e göre yaptığımız her yorum metnin nesnelliğiyle değil, yorumlama toplumu'nun (interpretive communities), yani toplumda içinde yaşadığımız ve değerlerini benimsediğimiz kesimin bize aktardığı belli 'yorumlama stratejileri'nin ürünüdür. Onlardan ayrı düşünülemez. Her objeye, her nesneye, her olguya nesnellik içermesi olanaksız olan 'yorumlama stratejileri'mizle yaklaşırız sadece.

Stanly Fish bütün modernist edebiyat kuramcılarının 'metnin okuru yönlendirdiği' görüşünü böylece reddeder. Bizi yönlendiren metin değil, sözünü ettiği 'yorumlama strateji'leridir. Stanly Fish bu savını daha da ileri götürür ve metni yorumlarken aslında metni yeniden oluşturduğumuzu, başka deyişle 'metni yeniden yazdığımızı' söyler¹⁰. Özetle şunu söyleyebiliriz : Bu görüşe göre yo-

10 Fish, Stanly, 'Interpreting the Variorum.' *Modern Criticism and Theory*. ed. by Lodge. New York : Longman Group UK Limited, 1989.

rumlama, yorumu yapan kişinin öğrendiği 'yorumlama strateji'lerine göre metnin yeniden yazılması demektir.

Gene bu görüşe göre okur metin tarafından yönlendirilmediği, metni 'kendi yazdığı' için bir anlamda özgürdür. Ama metni yeniden oluştururken yorumunu birey olarak değil de, 'yorumlama stratejileri'nin doğrultusunda yaptığı için gene de kısıtlanmıştır, özgür sayılamaz. Bu açıdan bakıldığında, yalnız özgür ve özgün bir yorumdan değil, edebiyat metnine nesnel bir yaklaşımdan söz etmek de olanaksızdır.

Yalnız Stanly Fish değil, 'postmodern' diye nitelendirilen tüm edebiyat kuramcıları 'nesnel yorum'un olanaksızlığını savunurlar.

Daha önce bazı yazarların edebiyat metinlerine yaklaşımını, yorum sürecinde okura tanıdıkları bireysel özgürlüğü görmüştük.

Postmodern yaklaşımda ise okura metni yeniden yazma gibi görünüşte sonsuz bir özgürlük tanındığına, ama bunun ardından özgürlüğün toplumdaki konumdan kaynaklanan 'yorumlama stratejileri'yle kısıtlandığına, yani bireysel yorumların var olabileceğine inancın yitirildiğine tanık olduk.

Postmodern yaklaşım bireyin özgürlüğünü olduğu kadar modernist yaklaşımın temelini oluşturan 'iletişim kuramı'nı da sorgular. Modernist görüş edebiyat metni ile okur arasındaki kısıtlı da olsa bir iletişimin gerçekleşebileceğine, metnin okura birşeyler ilettiğine inanıyor, bu iletiyi anlamayı, hiç değilse koyduğu nesnel ölçütler sayesinde yanlış anlamları önlemeyi amaçlıyordu. Postmodern yaklaşım ise gerçi bir iletinin var olup olmadığını tartışmaz, ama iletişimin olanaksızlığına inanır. Modernist yaklaşımda sık sık kullanılan özgürlük/bağımsızlık, ya da nesnel/öznel gibi karşıtlık dile getiren kavramlardan da kaçınır postmodernler. Çünkü onlara göre salt özgürlük, ya da salt nesnellik söz konusu olamadığından, bu kavramlar da birbirinin karşıtı değil, ancak uzantıları olabilirler.

Konumuz olan 'Edebiyat metinlerine yaklaşımda nesnellik' sorununa gelince, edebiyat metinlerine yaklaşımda uygulanan yöntemlerin, benimsenen bilgi kuramları ile yakından ilişkili ol-

duğu tartışılmaz. 'Postmodern' adını taşımasa da, gerçeklikle ilgili nesnel bilgi edinmenin olanaksızlığını savunan bilgi kuramları hep vardı. Postmodern tutum da aynı nedenle edebiyat metinlerine nesnel bir yaklaşımı ve onlarla iletişim kurabilme olasılığını temelden yadsıyabilir. Ötedenberi olduğu gibi tek tek kişiler, böyle bir görüşü benimsedikleri gibi uygulayabilirler, kişisel okuma süreçlerinde metni yeniden yazabilirler de. Ama söz konusu tek tek kişilerin özel olarak edebiyatla ilgilenmeleri, edebiyat metinlerini yorumlamaları değil de, 'edebiyat eğitimi' olduğunda durum değişir. 'Eğitim' kavramı konusu ne olursa olsun, kişiselliğin ötesinde yer alan nesnel ölçütler aracılığı ve yardımıyla öğrencinin konusunu kavraması, konusuna egemen olması amacını içerir. Nermi Uygur ve Enzensberger'in dedikleri gibi her okur kişisel okuma sürecinde edebiyat metniyle dilediği serüveni yaşar, metni özgürce evirip çevirip dilediği gibi yorumlar. Öznel yorumlara nesnel ölçütlerle denetim uygulanamaz. Bilimsellik kaygısı yoktur bu tür yorumların.

Ancak bu söylediğimizin tam karşısı da söz konusudur. Kendisinden nesnel ölçütler türetilmeyen hiç bir konu bilimin ve eğitimin konusu olamaz. Eğitim, öğrencilere bilgi, yöntem ve nesnel ölçütler öneren, bunların özümsemiş özümsemişmediğini denetleyen ve sınav bir alandır. Edebiyat biliminin, doğabilimlerine oranla ne dereceye kadar 'bilim' kavramıyla örtüştüğü tartışılabilir. Ama sanat eğitiminde de öğretilen ve sınavan bazı ölçütler nasıl geçerliyse, edebiyat eğitimi de bazı nesnel ölçütlerden yola çıkmak zorundadır.

Enzensberger'in dediği gibi, ille de bir kareteci sertliğiyle yaklaşmak gerekmez bir şiire. Onu bilimsellik uğruna atomlara bölüp parçalamak, her parçasına da gerçek yaşamdan bir karşılık yakıştırmak da edebiyat metnine uygun bir yaklaşım olamaz.

Ancak sözkonusu Edebiyat eğitimiye, edebiyat metni ve alımlayıcısı açısından nesnellik sorunu gerçi sorgulanmalı, sınırları tartışılmalı, ama gene de ortak nesnel ölçütler en azından aranmalı, bulunmalı ve uygulanmalıdır.